

Za američku ili hrvatsku javnost?

(Thomas F. Magner; Dunja Jutro-
nić: *Rječnik splitskog govora; A Dicti-
onary of Split Dialect*, Dubrovnik Uni-
versity Press, Durieux, 2006.)

U sve većoj produkciji rječnikâ lokalnih govora nisu zaobiđeni ni govori većih gradskih sredina, gdje se autohtoni idiom gubi mnogo većom brzinom nego što je to slučaj s manjim mjestima. Čini se kako ne samo da nisu zaobiđeni nego je njihova proizvodnja vrlo plodna, ako je suditi barem prema rječnicima splitskoga govora. U izdanju Dubrovnik University Pressa i Durieuxa 2006. godine objavljen je treći rječnik splitskoga govora u posljednjih sedam godina. Riječ je o *Rječniku splitskog govora*, s tumačenjima na hrvatskome standardnom jeziku i engleskome jeziku, Thomasa F. Magnera i Dunje Jutro-
nić. Oboje autora znani su kao proučavatelji gradskih idioma. Prvi, Magner, otvorio je, zapravo, istraživanja te vrste u Hrvatskoj svojom knjigom *A Zagreb Kajkavian Dialect*, a Dunja Jutro-
nić, uz Radovana Vidovića, jedna je od poznatijih proučavatelja splitskoga idioma.

U *Rječniku* je sakupljena građa od izvornih govornika «od kasnih 70-ih godina 20. st. do 2003. godine», što znači u rasponu od otprilike 25 godina. S obzirom na to mogu se postaviti pitanja: koliko *Rječnik* odražava

stvarnu sliku govora Splita odnosno većine njegovih stanovnika i je li riječ o istome govoru s početka i s kraja skupljanja građe, osobito nakon sve većih migracija s drugih govornih područja? Rječnik, može se reći, sadrži riječi koje «upotrebljavaju ili stari ili mladi stanovnici grada Splita».

Prije rječničkoga dijela u *Uvodu* dane su obavijesti o pristupu izradi rječnika, opći podatci o podjeli hrvatskih narječja, sociološka i sociolingvistička obilježja Splita, povijesna bilješka o splitskoj čakavštini, o povijesti Splita i o jezičnim obilježjima splitskoga govora.

Autori se u rječniku služe definicijom dijalekta, odnosno mjesnoga govora, iz knjige *American Heritage Dictionary*. Ona kaže kako je dijalekt «regionalna varijanta, u prvom redu onaj govorni oblik koji se razlikuje od standardnoga književnog jezika, ili govornoga obrasca one kulture u kojoj postoji, po izgovoru, gramatici ili vokabularu.» Definicija dakle nije ni strukturalistička ni dijalektološka već sociolingvistička jer polazi od standardnoga jezika kao usporedbe/razlike.

Diferencijacija hrvatskih narječja i dijalekata dana je prema obliku upitne zamjenice i refleksu jata, ali se unosi terminološka zbrka jer se termin *dijalekt* upotrebljava i za dijalekt i za narječje. Osim toga daje se netočan podatak kada se kaže kako «čakavski dijalekti imaju refleks jata kao i, krat-

ki ili dugi s obzirom na izvornu dužinu, npr. *misto* ili *cvit*. Čakavski je stoga uglavnom ikavski.» Naravno da su čakavski dijalekti i ekavski i ikavsko-ekavski, pa i jekavski, a i upitna je dominacija ikavskoga refleksa jata prema ostalima u čakavštini.

Autori u *Uvodu* postavljaju pitanje i izražavaju sumnju je li splitski govor čakavski, «jer su u njega tijekom godina prodrle mnoge štokavske karakteristike», pa navode Radovana Vidovića koji splitski govor naziva štokavidnim čakavskim, polučakavskim idiomom i poziva se na Josipa Smodlaku koji je još u 19. stoljeću taj govor nazvao «posebnim polučakavskim narječjem».

U podnaslovu *Split* dan je demografski, sociološki (broj stanovnika, postotak Hrvata) i sociolingvistički kontekst Splita i splitskoga govora. Govori se o nemogućnosti utvrđivanja konačnoga broja govornika koji govore splitskim idiomom, o nastajanju diglosije: u jednim situacijama govori se i piše standardnim jezikom, a u drugima se rabi lokalni govor. Daje se i primjer miješanja dvaju sustava: *Što san rekao?*

U *Povijesnoj crtici* govori se o čakavskome idiomu kojim se služilo u Splitu prije standardizacije hrvatskoga jezika i o počecima hrvatske književnosti, odnosno o *Juditi*, koja je pisana splitskom čakavštinom. Pritom je napravljena pogrješka po kojoj izgleda da čakavština nema sastavni-

cu hrvatsko, umjesto *štokavski* upotrijebljen je pridjev *hrvatski*, s time da se čakavski idiom pogrješno naziva jezikom. «Čakavski je bio jezik kojim se govorilo u Splitu mnogo prije nego što je hrvatski postao standardnim jezikom u 19. i 20. stoljeću.»

Dan je i *Kratki prikaz povijesti Splita*, u kojem se govori o nastanku grada i dolasku Hrvata u nj, pri čemu je napravljena tehnička pogrješka, jer je u engleskoj inačici drugačije, kada je navedeno da su hrvatska plemena stigla u Split «u ranome 17. stoljeću». Prikazana je etimologija toponima Split: ne dolazi iz talijanskoga ni od latinskoga *palatium* nego «od slavenskoga *Splěťь*», no ne daje se značenje.

U prikazu jezičnih obilježja navode se ukratko fonološke, naglasne, morfološke, sintaktičke i leksičke osobitosti splitskoga govora te se pritom govori o dodiru sustava splitskoga govora sa standardnim jezikom. Tako se, na primjer, kaže kako je splitski govor «u osnovi ikavski», ali ako se izvorni govornik susretne s ijekavskim oblikom koji nema odgovarajuće zamjene u njegovu govoru, kao što je *vijeće*, «on će jednostavno inkorporirati ovaj standardni oblik u svoj govor», no izgovarat će ga u srednjoj vrijednosti afrikate (č). Također može doći do homonimije preuzimanjem riječi iz standardnoga jezika pa njihovom prilagodbom fonološkomu sustavu splitskoga govora. Tako

riječ *smišna* u splitskome govoru znači zgodna, a u standardnome jeziku pridjev *smiješna* ima značenje komična, šaljiva. Osim ikavizma fonološke su značajke i ove: *lj* je zamijenjeno s *j*, npr. *jubav*; spirant *h* je otpao ili je dao *v* ili *j*, npr. *Rvat, suv, ij* 'ih'; *m* je dalo *n* na kraju riječi, npr. *sedan* 'sedam', *ženon* 'ženom'; *đ* se reflektiralo u *j*, npr. *mlaji*. No kako su godinama ulazile riječi iz standardnoga jezika, u splitskome su govoru i riječi s glasovima *lj* i *h*, npr. *ljigav, cilj, pokolj; harfa, higijena, Čeh*.

Iz pregleda fonoloških značajki, kao i iz rječnika, vidljiv je problem transkripcije, što može u prosječnoga, i osobito u stranoga, čitatelja izazvati pogrešnu predodžbu. Naime u splitskome govoru izjednačile su se zvučne afrikate u srednjoj vrijednosti, isto tako i bezvučne, što bi se prema novijoj dijalektološkoj transkripciji bilježilo ovako: *ǰ* i *č*. Na primjer: «Splitski govor ima bezvučnu afrikatu *č* koja odgovara i fonemu *ć* i fonemu *č* u standardnome hrvatskom.» I onda se daju ovi primjeri: *Umrít ču od sriče, trčidu za balunon*, dakle znakom za fonem *č*. Ili: «Isto tako *dž* odgovara fonemima *đ* i *dž* u hrvatskome jeziku.» «Hrvatski oblici za *đ* ulaze u splitski govor i kasnije se izgovaraju kao *dž*.» Do pogrešnoga shvaćanja može doći i kod tumačenja refleksa staroga *đ*. Kaže se kako je «*đ* > *j*», a to bi onda moglo značiti kako je *đ* u međufazi dalo *đ* pa onda *j*. No kako autori nisu dijalektolozi, nisu možda previše pozornosti po-

svećivali tome. Slično je stanje i kod naglaska. Njihovo bilježenje odudara od dijalektološke transkripcije. Ako su u naglasnome inventaru dva akcenta, a jesu, kratki i dugi, trebalo bi bilježiti samo njihovu kvantitetu. Kratki naglasak obilježen je znakom za standardni kratkouzlazni *˘*, a dugi znakom za standardni dugouzlazni *ˉ*. Za prvi je rečeno samo da je kratak, a za drugi da je dug i uzlazan. Budući da je u gradu teško utvrditi akcenatski sustav, zbog većega područja, zbog miješanja stanovnika iz različitih krajeva, mogu se čuti i različite realizacije: *botún, bòtun*, a neki govornici izgovaraju i jednu i drugu varijantu.

Morfološke su karakteristike: upitna zamjenica *ča*, iako mnogi upotrebljavaju i *što* ili *šta*. Od posebnosti, oblik A i G upitne zamjenice *ko* glasi *kega*, uz *kog, koga*. U D, L i I m. i sr. roda javlja se uz uobičajeni, npr. *sa selima*, i oblik s dočetnim *-n*, vjerojatno analogijom prema sinkretičnome obliku u ž. rodu, gdje je *-n* < *-m* nakon otpadanja dočetnoga *-a*, npr. *profješuriman, seliman*. Čuva se G mn. ž. i sr. roda s nul-tim morfemom, npr. *žen, sel* (i *sela*). Također se čuva i stariji oblik G mn. m. roda, ali je *h* otpalo, npr. *profješuri* (i *profješura*). Infinitiv završava na *-t* a pridjev radni m. roda na *-a*. Vidljiva je tendencija izjednačivanja morfemskih nastavaka u 3. l. mn. prezenta u morfemu *-u*. Prezent 3. l. mn. s nastavkom *-du* je prisutan, ali polako se gubi.

U rečeničnim konstrukcijama za splitski je govor karakteristično sla-

ganje za + infinitiv, npr. *Za jest ribu ajde u konobu 'Jozo'; Pitaj pulicjota za ne puno pogrišit*. Miješaju se akuzativ i lokativ, npr. *Ja san u tinel; Cilo san jutro leža u posteju*.

Splitski govor karakterizira, kao i druge govore na obali, velik broj romanizama, koji su njegov prepoznatljiv dio. No prisutne su i riječi stranoga podrijetla, koje možda nisu tipične za splitski govor, iz kultura s kojima je Split bio na bilo koji način u kontaktu, npr. turcizmi, vjerojatno doseljavanjem populacije sa štokavskog područja u zaleđu, npr. *ádet* 'običaj, tradicija', *bèlaj* 'nesreća, neugodan čin', *beričet* 'sreća', *dèrnek* 'sajam', *èvala!* 'bravo!'. Također je vidljiv i germanski utjecaj, npr. *brénza* 'kočnica', *èlfer* 'jedanaesterac u nogometu', *cvíke, cvíkéri* 'naočale', *curíkat* 'ići unatrag' i dr. Hungarizmi kao *betég* 'mana, bolest', *úncut* 'prepređenjak, šaljivčina' rijetki su.

Rječnik obuhvaća sve vrste riječi i govor u cjelini, od dječjega govora, npr. *béka* 'ovca', slenga, npr. *às* 'jednica, negativna ocjena', do riječi koje su karakterističnije za ruralnu sredinu, npr. *kosír*. Također su obuhvaćeni i izrazi i sintagme, npr. *áj chà!* 'odlazi', frazemi, npr. *ájde u smòkve!* 'pusti me na miru', *ájnc-cváj!* 'brzo! u tren!', eufemizmi, npr. *bénti!*, *bòrami!*, i izgovorne cjeline, npr. *ča'š?* 'što hoćeš?' Natuknice su označene i kategorijama: uvredljivo, negativno, figurativno, slang i drugo. Samo za neke

imenice dan je oblik u genitivu.

Iako rječnici u načelu ne daju eksplicitne obavijesti o fonološkim obilježjima pojedinoga govora, ograničeni su na leksičku razinu, svaki rječnik je na svoj način građa iz koje se mogu očitati fonološka i druga obilježja. Osim spomenutih fonoloških obilježja u *Uvodu*, iz rječničkoga dijela vidljive su i, na primjer, sljedeće: fonem *ʒ*, npr. *bandzávat* 'razvikivati, oglasiti'; zamjena *b* i *v*, npr. *babàrin* i *bavàrin* 'podbradača'; *o > u* u posuđenicama, npr. *betunírat, pulicjot: st > c*, npr. *cáblo, cáklo* 'staklo'; i dugi i kratki naglasak mogu doći na svim slogovima; neke riječi mogu imati dva naglasaka, npr. *bòkededàma* 'slatko (vrsta torte)'. Ikavizirane su i riječi stranoga podrijetla, npr. *címenat*; konsonantski skupovi na početku riječi pojednostavljuju se, npr. *čèla, cér*; *i* se reducira u zanaglasnome položaju, npr. *čètr* 'četiri'. Protetsko *j* pojavljuje se ispred samoglasnikâ, npr. *Jàmerika* 'Amerika', *jíče* 'hrana, jelo', *jòko* 'oko', *jústa* 'usta'. Dolaze oblici kao *čiča, čičat* 'sisa, sisati', *džedžívít* 'isusovac, jezuit'. Neke riječi imaju dva oblika, npr. *abàdat, obàdat; abandonávat, abandunávat; brùjet, brùdet*.

U leksičkome su inventaru i neki izraziti štokavizmi, koji mogu promijeniti značenje ili dobiti oznaku *slang*, npr. *jàmit* 'uzeti', *čalabrenít* 'pojesti nešto na brzinu', *gánga* 'zabava, tululum', *čúnka (slang)* 'njuška, gubica'. Primjetljive su i riječi svojstve-

nije (gradskim) govorima u sjevernoj Hrvatskoj, npr. *fàčka* ‘udvaranje’, *fàercag, fàerica* ‘upaljač za cigarete’, *fudrat* ‘obložiti podstavom’, *gàbula* ‘neprilika, zatvor’.

No unatoč raznolikome leksičkomu fondu, iz različitih područja života, rječnik vrvi pravopisnim i tipkarskim pogrješkama i oblicima ili riječima svojstvenima srpskome standardnom jeziku, na primjer, *škùžaj – izvini! žao mi je!, učàrat – omađijati, žigerica – džigerica*.

S obzirom na površnost u opisu govora u uvodnome dijelu te na spomenute standardnojezične i redaktorske propuste bilo bi dobro da je rječnik prošao kroz recenzentske i lektorske ruke. Također s obzirom na to postavlja se pitanje kome je ovaj rječnik namijenjen: američkoj ili hrvatskoj javnosti, ili možda općenito u komercijalnu svrhu? Pojedincu strancu dovoljne su možda samo opće karakteristike vezane uz hrvatska narječja, a i definicije natuknica na engleskome jeziku nisu diskutabilne. U prilog tome da je rječnik možda ponajprije namijenjen angloameričkoj javnosti i slavistici jest i tekst pod podnaslovom *Povijesna crtica*. Ondje se, govoreći o čakavskome idiomu u prošlosti, poziva na Harvardske slavenske studije, gdje se kaže da je godina kada je napisana Marulićeva Judita bila službeni početak hrvatske književnosti, očito misleći na početak neanonimne autorske književnosti, što je podatak op-

ćepoznat domaćoj javnosti. Isto tako Hrvatima bez užih jezičnih interesa ovaj rječnik daje osnovne podatke, čiji dobar dio može bez teškoća razumjeti.

Osim lokalne vrijednosti i popisa riječi čiji se jedan dio polako gubi, rječnik je i prinos leksičke građe gradskih govora, prinos literaturi o čakavštini na engleskome jeziku te svjedok o nelingvističkoj strani jezika, ljepoti. Prava se izražajnost i ljepota splitskoga govora očituje u trima tekstovima na splitskome idiomu, Nevena Krstulović-Opore, Miljenka Smoje i Sonje Senjanović-Peračić, danih na kraju uvodnoga dijela, ali tek kada se usporede s engleskim prijevodom, iz čega je vidljivo da je lokalni govor, zapravo, neprevodiv. Samo za ilustraciju: *Di su oni lipi teški vonji od friškine / Where is that fine fishy smell*. Ovaj rječnik za pojedinca može biti i više od leksičke građe, on može biti djetinjstvo, mladost, nostalgija, plač i smijeh, život «u lipom jaziku, gdi ča slaje zvoni».

Stipe Kekez